

CIVILINĖ AKCININKO ATSAKOMYBĖ UŽ BENDROVĖS PRIEVOLĖS

**Dr. Julija Kiršienė
Agnė Tikniūtė**

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. LT-08303 Vilnius
Telefonas: 271 45 87
Elektroninis paštas Julija.Kirsiene@vdu.lt

Pateikta 2004 m. liepos 2 d.

Parengta spausdinti 2004 m. rugsėjo 30 d.

Pagrindinės sąvokos: civilinė akcininko atsakomybė, ribotos atsakomybės panaikinimas, valdymo organai.

Santrauka

Ribota akcininko atsakomybė reiškia, kad bendrovės akcininkai nėra asmeniškai atsakingi už bendrovės sutartines arba nesutartines prievoles. Tačiau galima nesavavoriška akcininko atsakomybė, vadinama „bendrovės šydo pakėlimu“ (*piercing (lifting) the corporate veil*), ir jai taikyti jau yra įstatymo nustatytas pagrindas, t. y. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 2.50 straipsnio 3 dalis, numatanti juridinio asmens dalyvio subsidiarinę atsakomybę už juridinio asmens prievoles, kai juridinis asmuo negali įvykdyti prievolės dėl juridinio asmens dalyvio nesąžiningų veiksmų. Lietuvos teismų praktikoje iki šiol nežinomas nė vienas atvejis, kad akcininkas būtų pripažintas atsakingu už bendrovės prievoles, todėl CK specialiai įtvirtinus teisinį pagrindą, leidžiantį naikinti ribotą akcininko atsakomybę, tapo svarbu aptarti akcininko piktnaudžiavimo ribota atsakomybe problemą.

Pirmojoje straipsnio dalyje aptariamos ribotos atsakomybės panaikinimo doktrinos išskiriami juridinio asmens bruožai, iš kurių kyla ribota akcininko atsakomybė. Antrojoje dalyje aptiriamas akcininkas, kaip ribotos atsakomybės netaikymo subjektas. Tyrimas patvirtina, kad straipsnyje nagrinėjamos atsakomybės subjektu gali būti tik akcininkas, darantis lemiamą įtaką bendrovei. Kadangi šią komplikuoją sritį reglamentuoja bendro pobūdžio norma, teismams paliekama plati diskrecija apibrėžiant sąžiningo elgesio standartus. Autorės siūlo perimti užsienio šalių teismuose taikomą fiduciarinių pareigų standartą akcininkui, kuris faktiškai atlieka valdymo funkcijas.

Įvadas

Bendrovė šiandien yra viena patraukliausių juridinio asmens rūšių, nes ji suteikia ribotą atsakomybę bendrovės kreditoriams. Tačiau padėtis Lietuvoje rodo, kad bendrovės teisine forma dažnai piktnaudžiuojama – neleistinai sumažinama verslo rizika pakenkiant darbuo-

tojų ir kitų kreditorių interesams. Be to, Lietuvos teismų praktikoje iki šiol nežinomas nė vienas atvejis, kad akcininkas būtų pripažintas atsakingu už bendrovės prievoles. Kadangi naujajame CK buvo specialiai įtvirtintas teisinis pagrindas, leidžiantis naikinti ribotą akcininko atsakomybę esant deliktinės atsakomybės sąlygoms, tapo aktualu aptarti akcininko piktnaudžiavimo ribota atsakomybe problema.

Atsižvelgiant į CK 2.50 straipsnio 3 dalies reguliavimo pobūdį šio darbo **objektu** pasirinkta akcininko civilinė atsakomybė už bendrovės prievoles. Darbe nagrinėjami atsakomybės didėjimo pagrindai bei prielaidos.

Darbo **tiksła** – nustatyti sąlygas, kuriomis akcininkas turėtų būti ribotos atsakomybės netaikymo subjektu, pasiekti padės šie **uždaviniai**:

- apžvelgti ir palyginti ribotos atsakomybės panaikinimo doktrinas ir praktiką kontinentinėje ir anglosaksų teisinėse sistemose;
- išskirti esminius bendrovės, kaip juridinio asmens, bruožus, iš kurių kyla ribota atsakomybė;
- apibūdinti akcininką, kaip ribotos atsakomybės netaikymo subjektą.

Šie uždaviniai apibrėžia ir darbo struktūrą: kiekvienam jų skiriamas atitinkamas skyrius.

Darbe iškeliamos dvi **hipotezės**:

- atsakomybės subjektu gali būti tik akcininkas, darantis lemiamą įtaką bendrovei;
- tokio akcininko atsakomybės standartai turi atitikti valdymo organo nariui taikomos atsakomybės standartus.

Pagrindiniai taikyti **metodai** – *sisteminis* (taikytas bendrovių bei juridinių asmenų teisę reglamentuojančių normų analizei) ir *lyginamasis* (taikytas ribotos atsakomybės netaikymo dėsningumų įvairiose teisinėse sistemose, nes lietuviškos teismų praktikos dar nėra).

1. Ribotos atsakomybės panaikinimo doktrinų apžvalga

1.1. Istoriniai veiksniai, turėję įtakos ribotos atsakomybės doktrinos raidai

Jau XIX a. vakarų jurisprudencija susidūrė su bendrovės ribotos atsakomybės problema. Buvo suvokta ribotos atsakomybės juridinio asmens svarba verslo plėtrai, taip pat ir grėsmė, kad tokios bendrovės bei jų junginiai kartais neleistinais padidina rizikos paradigmą tretiesiems asmenims. Istorinėje 1897 m. *Salomon v. Salomon and Co.Ltd.* [1]¹ byloje *dicta* Lordas Macnaghtenas, gindamas akcininko ribotos atsakomybės instituto pripažinimo būtinybę, teigė, kad „*bendrovė ir jos steigėjas teisės požiūriu yra skirtingi asmenys*“. Su juo nesutiko teisėjas Lopes. Jis vengė pritarti „*mitui ir fikcijai*“, t. y. pripažinti bendrove darinį, kuris neturėjo bendrovės materialiujų požymių. Vis dėlto šioje byloje buvo nutarta taikyti ribotą atsakomybę. Tam turėjo įtakos socialiniai XIX a. veiksniai – formalios ribotos atsakomybės pergalė prieš teisingumo reikalavimus lėmė *viešasis interesas* – svarbiausias XX a. besivystančio kapitalizmo siekis užtikrinti verslo liberalizavimą. Ši byla iki šiol cituojama, ja remiamasi ne tik Anglijoje, bet ir Hon Konge, Kenijoje arba Australijoje, nes neišnyko būtinybė užtikrinti tą patį verslo plėtros interesą kaip ir XIX a.

Šiuolaikinėje Vakarų jurisprudencijoje nėra vienareikšmiško požiūrio į ribotos atsakomybės doktriną – vieni gina absoliutų ribotos atsakomybės principo taikymą, kiti siūlo naikinti ribotą atsakomybę delikto ar įstatymo pažeidimo atveju, diferencijuojant akcininkus, kaip atsakomybės subjektus, *pro rata* principu – pagal jų turimų akcijų skaičių.

¹ Bylos faktai: 1897 m. Salomonas įkūrė kompaniją ir jai perdavė savo verslą. Be jo paties, pajininkais tapo jo žmona ir penki jų vaikai. Iš 2007 pajų 2000 gavo pats Salomonas, o septyni kiti buvo padalinti jam ir jo šeimos nariams. Kadangi, Salomono nuomone, kompanija buvo verta kur kas daugiau, jos vardu jis surašė 10 tūkstančių svarų sterlingų skolinį įsipareigojimą savo paties labui. Kai kompanija tapo nemoki, Salomonui, kaip įkaito turėtojui, teismas vis dėlto pripažino pirmumo teisę prieš kitus kreditorius.

1.2. Kontinentinės ir anglosaksų teisinių sistemų požiūris į ribotą akcininko atsakomybę

Akivaizdu, kad tiek civilinės, tiek bendrosios teisės šalys siekia užtikrinti, kad ekonomika augtų, tačiau sistemiškai nagrinėjant bendrovės valdymo teisinį reguliavimą galima teigti, kad vienos valstybės prioritetu laiko verslo plėtros interesą (tai būdinga bendrosios teisės tradicijai), kitos labiau gina socialinio teisingumo idėją, jose verslininkų interesus nusveria darbuotojų bei kreditorių interesai (kontinentinės teisės kraštai).

Todėl anglosaksų teisės tradicijai būdinga *piercing corporate veil* doktrina¹. Ji tik išimtiniais atvejais nepaiso bendrovės juridinio asmens atskirumo nuo jo dalyvio arba valdymo organo nario ir nukreipia reikalavimą į pastarojo turtą bylose, kylančiose dėl bendrovės delikto arba sutartinių įsipareigojimų nevykdymo, jei šie, pasinaudodami korporatyvine struktūra, atliko priešingus teisei veiksmus (*fraud*) [2, §17:04]. Civilinės teisės kraštai neturi vientisos ribotos atsakomybės doktrinos. Pavyzdžiui, Belgija ir Prancūzija tiesiog nuosekliai laikosi joms būdingos juridinio asmens teorijos ir laisvai taiko *la simulatió n, l'apparence, bei „atsakomybės perkėlimo įgaliojui“* doktrinas (*la thėorie de l'extension de la faillite au maitre de l'affaire*) [3]. Tai – bendrieji atsakomybės pagrindai, leidžiantys teismams ignoruoti juridinį asmeniškumą, jei bendrovė fiktyvi, neturi pakankamai turto veiklai vykdyti, jei juridinio asmens dalyvis nepaiso juridinio asmens atskirumo vykdant veiklą, maišomas dalyvio ir bendrovės turtas, jei bendrovė veikia kaip įgaliotinis – išimtinai dalyvio interesais. Taigi kontinentinės teisės tradicijos šalyse laisviau naikinama bendrovės ribota atsakomybė saugant trečiųjų asmenų interesus.

1.3. Ribotos atsakomybės netaikymo pagrindai

Akcininko atsakomybė teisės normos formos požiūriu gali kilti teisės normų akto pagrindu arba būti sukurta teismų praktikos nesant išankstinio specialaus reglamentavimo:

- 1) *Įstatymu įtvirtinta akcininko atsakomybė*. Atsakomybė atsiranda įstatymo pagrindu, kai įstatymo leidėjas iš anksto apibrėžia, kokiomis aplinkybėmis negalios bendra ribotos atsakomybės taisyklė².

¹ Tekstuose vartojamos įvairios metaforos: „*lifting corporate veil*“; „*piercing corporate veil*“. Pažodžiui – atidengti korporatyvinį šydą. Vartosime sutrumpintą „*korporatyvinio šydo*“ vertimo variantą siekdami išvengti grioždiškos vertinio konstrukcijos.

² Štai *Italijos* CK 2362 straipsnis numato vienanarės bendrovės akcininko atsakomybę – jei bendrovė tapo nemoki tuo metu, kai jos akcininkas buvo vienas asmuo: už prievolės, atsiradusios jam esant vieninteliu akcininku, jis atsako visu savo turtu. Taip pat ir bendrovės direktoriai yra atsakingi kreditoriams subsidiariai, jei jie netinkamai vykdė pareigą apsaugoti bendrovės turtą. Plg.[4,49].

Belgijoje taip pat įstatymu numatyta visiška akcininko atsakomybė už neteisėtus veiksmus bendrovei ir kreditoriams, jei veiksmai yra jam asmeniškai naudingi, bendrovei nuostolingi, o jis yra ne tik vienintelis akcininkas, bet ir direktorius [5, A[149]]. *Danijoje* numatyta akcininko ir valdymo organų narių atsakomybė tretiesiems asmenims už žalą, kilusią dėl pareigų neatlikimo. Plg. [5, B[367]]. *Norvegijos* įstatymai taip pat numato akcininkų ir direktorių atsakomybę tretiesiems asmenims už tyčinį ir aplaidų elgesį. Plg. [5, K[322]].

Prancūzijoje direktorius (*gerant*) atsako tretiesiems asmenims esant bendriesiems žalos pagrindams, „blogo valdymo“ atveju bei dėl neteisėto veiklos vykdymo bankroto procedūros metu. Plg. [5, D[361]].

Vokietija numato bendrovės vadovų tiesioginę atsakomybę kreditoriams už bet kokią žalą, kilusią dėl jų neteisėtų veiksmų. Plg. [5, E[343]]. Panaši situacija susiklostė ir *Graikijoje* bei *Airijoje*, kur tretieji asmenys gali reikalauti žalos atlyginimo iš direktorių. Plg. [5, F[325]; G[350]]. *Jungtinės Karalystės Insolvency act 1986* numatyta asmeninė direktorių ir akcininkų atsakomybė už veiklos vykdymą įmonei esant nemokiai. Plg.[3]. *JAV* taip pat galioja specialus įstatymas (*CERCLA*), numatantis atsakomybę už įmonės padarytą žalą aplinkai. Plg.[6]. Iš įstatymo kylanti akcininko atsakomybė žinoma ir *Lietuvos* teisei. CK 2.104 straipsnio 2 dalis numato grynai „techninė“ prasme akcininko atsakomybę – pertvarkant juridinį asmenį, pagal kurio prievolės dalyviai atsakė savo turtu, į ribotos atsakomybės juridinį asmenį, dalyvis dar trejus metus yra atsakingas už pertvarkytojo juridinio asmens prievolės. CK taip pat numato valdymo organų subsidiarinę atsakomybę bendrovės kreditoriams, jei dėl jų įgaliojimų viršijimo bendrovė negali įvykdyti prievolės, bei šio darbo pagrindinė nuostata – asmeninė juridinio asmens dalyvio atsakomybė už juridinio asmens prievolės.

Įstatymu gali būti įtvirtintos pozityvios pareigos, sudarančios bendros ribotos atsakomybės taisyklės išimtį (kai kurie autoriai tokioms išimtims priskiria steigėjų atsakomybę už pasirašytų akcijų apmokėjimą¹ bei už informacijos, pateiktos tretiesiems asmenims apie bendrovės steigimą, teisingumą), ir tiesiogiai numatyta deliktinė atsakomybė² už nesąžiningą dalyvio elgesį (žr. CK 2.50 str. 3 d. nuostata).

Teismų sukurtos išimtys. Nesant išsamaus dalyvio atsakomybės reglamentavimo, daugelio šalių teismai priversti spręsti atsakomybės problemą individualiai. Nors precedentinės ir civilinės teisės skirtumų bei pavadinimų yra gausybė, turinio požiūriu akcininko atsakomybės prielaidos panašios. Beveik visas teismų sukurtas išimtis galima suskirstyti į tris grupes:

- a) *a) formalistinis požiūris* – tai toks požiūris, kai teismai nepaiso korporatyvinės sandaros, jei buvo nesilaikoma bendrovės veiklos formalumų, pavyzdžiui, nebuvo renjami direktorių valdybos posėdžiai arba akcininkai traktavo bendrovės turtą kaip savo asmeninį. Šis testas, nors ir negriežtas, kelia ypatingą grėsmę šeimos bendrovėms, kurių nariams būdinga nepaisyti bendrovės ir jų asmeninio turto atskirumo;
- b) *nepakankama kapitalizacija.* Dėmesys kreipiamas ne tiek į teisinius formalumus, kiek į bendrovės turtą, ar jis pakankamas pasirinktai veiklai plėtoti. Tačiau ir šiuo atveju teismai neskuba naikinti ribotos atsakomybės, neatsižvelgia į kreditoriaus asmenį. Jei bendrovės prievolė deliktinė, ribotos atsakomybės panaikinimo pavojus didesnis;
- c) *fiktyvi bendrovė.* Tai dažniausiai „įmonių grupės“ tresto arba koncerno padėtis, kai bendrovės akcininkas yra juridinis asmuo – kita bendrovė. Teismas gali ignoruoti juridinį subjektiškumą, jei bendrovė visapusiškai valdoma ją įkūrusios bendrovės arba įkurta siekiant sumažinti konkrečios verslo operacijos riziką, taip pat jei bendrovė buvo sukurta siekiant specialiai apeiti įstatymo reikalavimus ir išvengti sutartinių įsipareigojimų.

2. Bendrovės modeliai: nominalinė ir realistinė struktūra

Juridinio asmens institutui jurisprudencija šiandien priskiria techninę teisinio instrumento funkciją, todėl bendrovės turto ir „valios“ autonomijos nuo jos dalyvių klausimas perkeliamas į bendrovės valdymo organų sritį. Todėl korporatyvinė juridinio asmens forma turėtų reikšti nuosavybės ir valdymo atskyrimą, tam tikrą atskirą bendrovės valią nuo jos dalyvių.³ Tačiau, kaip pabrėžė jau bendrovių teisės klasikai A. Berle'as ir Gardineris C. Meansas, dėl „korporatyvinės formos nebūtinai šis pokytis įvyksta. Ilgą laiką asmuo galėjo suteikti savo verslui korporatyvinę formą, nors jis vis dėlto išliko jo asmenine investicija, asmenine veikla, asmeniniais verslo sandėriais, jis tik faktiškai sukurdamas alter ego įkurdamas bendrovę kaip nominalų įrankį“ [8, p. 5]. Tikrąją savo reikšmę bendrovė įgijo tik tapdama kvazi – atviro tipo bendrove (čia derėtų priminti, kad A. Berle'as nepriskyrė atviro tipo bendrovei šiandien, atrodytų, būtinų predikatų – viešos akcijų prekybos) – „...bendrove, kurioje atsiradus daugybei savininkų buvo iš esmės atskirta nuosavybė ir valdymas“.⁴ Šio atskyrimo laipsniai gali

¹ Plg. [7, p. 891]. Be steigėjo atsakomybės už neapmokėtas akcijas ir už vėliau pasirašytas akcijas, autorius mini dar atsakomybę už nelegalius dividendus. Nelegaliais laikomi dividendai, pažeidžiantys bendrovės kapitalo sandarą. Jei įmonė nemoki, kreditoriai gali tiesiogiai išsieškoti dividendų sumą iš akcininkų arba direktorių.

² Autorių nuomone, akcininko atsakomybė tretiesiems asmenims visada yra deliktinė, nes kai akcininkas turi sutartinių įsipareigojimų bendrovei, bendrovės kreditoriai gali reikalauti tik atsakomybės delikto pagrindu. Jei akcininkas įsipareigoja trečiajam asmeniui bendrovės labui, pavyzdžiui, garantuoja, kad bendrovės įvykdys prievolę, jo sutartinė atsakomybė kreditoriui yra asmeninio pobūdžio, t. y. nėra griežtai akcininko atsakomybė, nes nėra panaikinama ribotos atsakomybės teikiama apsauga, o akcininkas pats prisiima įsipareigojimą.

³ Tai pagrindžia ir iki 2004 m. sausio 1d. galiojusio Akcinių bendrovių įstatymo, ir naujoji jo redakcija, kuriose numatytos nedeleguotinos pareigos ne tik akcininkų susirinkimui ir valdymo organams.

⁴ Faktiškai atviro tipo bendrovei būdingas ne tik valdymo ir nuosavybės atskyrimas, bet ir didelis kapitalo sutelkimas, tačiau šis požymis nėra nagrinėjamas šiame darbe.

būti labai skirtingi – nuo visiško nuosavybės ir valdymo atsiskyrimo¹ iki visiško susilieimo. Pirmuoju atveju turime realistinį bendrovės modelį, antruoju – nominalinį.

Realistinis modelis

Realistinį modelį geriausiai iliustruoja atviro tipo bendrovė, kurios savininkai – nuolat besikeičiantys investuotojai akcijų biržoje. Jų reikalavimai valdymo organams neapsiriboja pelno maksimizavimu, jie dažnai labiau suinteresuoti įvairiomis manipuliacijomis, didinančiomis pačių akcijų vertę². Tokia „bendrovė iš tiesų jau niekam nebepriklauso. Aišku, teisiškai ji išlieka nuosavybe, bet akcininkų – daugybė, jie nežinomi ir išsibarstę. Jų nuosavybė yra juridinė abstrakcija, o ne realybė“ [10, p. 107]. Faktiškai vienas turtas tuo pačiu metu ekonomine ir teisine prasme yra dviejų savininkų, bet „vienam iš jų nuosavybės teise priklauso kapitalo vertė, o kitam – funkcionuojančiam kapitalistui [bendrovei] – naudingumo vertė – galimybė išgauti vidutinėmis sąlygomis vidutinę vertę“ [11, p. 98]. Jei norėtume bendriausia prasme apibrėžti valdymo organo pareigą veikti išimtinai bendrovės interesais – tai ir būtų pareiga kurti naudingumo vertę (jurisprudencijoje, be akcininkų pelno didinimo doktrinos, nurodomos moralinio minimumo arba aplinkinių interesų doktrinos, tačiau naudingumo vertės kūrimo požiūriu vis dėlto jos yra antrinės) [12, p. 256].

Nominalinis modelis

Nominalinėje bendrovėje fizinis asmuo arba asmenų grupė turi didžiąją dalį akcijų, taigi jie veiksmingai įgyvendina nuosavybės teisę [9, p. 629]. Tokio modelio bendrovė valdymo modeliu panašiausia į neribotos atsakomybės juridinius asmenis. Realistinio modelio bendrovė susiduria su veiksmingos valdymo organų kontrolės problema – galimu direktorių piktnaudžiavimu fiduciarinėmis pareigomis, tuo tarpu nominalinėje bendrovėje opiausias klausimas – dominuojančio akcininko piktnaudžiavimas korporatyvinės formos privilegijomis, ypač ribota atsakomybe, pažeidžiant kreditorių, tokių kaip tiekėjai, nuomotojai, darbuotojai, klientai ir ieškovai, žalos bylose interesus.

Nominalinėje bendrovėje nebelieka dvigubo nuosavybės santykio, būdingo jau aptartai realistinio modelio bendrovei. Aišku, teisiškai jis išlieka, tačiau praktiškai nebeveikia visa valdymo organų priežiūros sistema. Tokia bendrovė suteikia galimybę akcininkui vykdyti veiklą specialiai tam atskirtu nuosavybės aktyvu (ir tai atitinka rinkos ekonomikos interesus), tačiau iškelia naują uždavinį jurisprudencijai – kad ir kur būtų bendrovės „svorio centras“, neigiamų pasekmių – valdymo organų arba akcininkų piktnaudžiavimo – neišvengsime. Šią būtinybę ypač jaučia kontinentinės teisės šalys, kurių teismai neturi tokių plačių įgaliojimų kaip anglosaksų teismai. Todėl, pasak italų autoriaus A. Frignani, ryškėja „nauja bendrovių teisės tendencija – pripažinti, kad yra poreikis turėti skirtingas taisykles atsižvelgiant į bendrovės dimensijas: juk jau seniai egzistuoja specialūs reikalavimai atviro tipo bendrovėms, kurių akcijomis prekiaujama biržose, bet uždaro tipo, ypač šeimos bendrovėms, dar teks juos sukurti“ [13, p. 5].

Taigi prasminga kalbėti apie *nominalinės bendrovės akcininko atsakomybę*, nes tokioje bendrovėje ne tik labai susilpnėja teorinės prielaidos taikyti ribotą atsakomybę, bet kartu atsiranda reali galimybė dalyviui piktnaudžiauti pakenkiant trečiųjų asmenų interesams.

3. Akcininkas kaip ribotos atsakomybės netaikymo subjektas

Nagrinėjant bendrovę kaip juridinį asmenį siekta parodyti, kad ne kiekviena bendrovė gali būti akcininko piktnaudžiavimo priemonė. Remiantis šia išvada galima daryti prielaidą, kad ir ne kiekvienas akcininkas gali būti atsakomybės subjektu.

¹ Tokia nuosavybės dispersija yra daugiau teorinis modelis, nes atviro tipo bendrovėje neišvengiamai susiformuoja *de facto* ar *de jure*, turinti lemiamą įtaką akcininkų grupė. Tačiau tai nekeičia perskyros tarp nominalistinio ir realistinio bendrovės modelio prasmės, nes vis dėlto čia išlaikomas dvigubas nuosavybės santykis.

² Plačiau apie valdymo organams keliamus tikslus žr. [9].

CK 2.50 straipsnio 3 dalis, numatanti juridinio asmens dalyvio atsakomybę už juridinio asmens prievolės šiam esant nemokiam dėl dalyvio nesažiningų veiksmų, taikoma labai plačiam subjektų ratui. Ji apima visų rūšių juridinio asmens dalyvio civilinę atsakomybę už nesažiningus veiksmus: ir viešo, ir privataus, ir ribotos, ir neribotos atsakomybės.¹

Akcinių bendrovių įstatyme pateiktas akcininko apibrėžimas taip pat nėra šiuo požiūriu labai informatyvus – pateikiamas tik subjektų, galinčių tapti akcininkais, sąrašas², todėl išsamiau jį apibrėžti bandysime aptardami konkrečias akcininko teises ir pareigas.

Pažvelgus į bendrovės valdymo schemą matyti, kad ne bet dėl kokio akcininko veiksmų bendrovė gali tapti nemoki³. Visų pirma todėl, kad būtent bendrovės valdymo organas, o ne akcininkas turi nedeleguotą pareigą priimti verslo sprendimus. Antra, strateginiai sprendimai, kurie yra akcininko kompetencija, priimami kolegialiai, balsų dauguma. Akcininkas *ex officio* veikia dviem būdais – individualiai⁴ kaip dalyvis ir kolegialiai⁵ kaip juridinio asmens organas (vienanarėje bendrovėje) arba jo narys. Individualių akcininko pareigų nevykdymas, nors ir gali būti kvalifikuojamas kaip neteisėta veika, nesukelia atsakomybės už bendrovės prievolės (išskyrus sutartinę steigėjo atsakomybę).

Pagal CK 2. 50 straipsnio 3 dalį akcininkas gali būti pripažintas atsakingu už bendrovės prievolės tik tuo atveju, jei jo veikla padarė žalą, dėl kurios bendrovė negalėjo įvykdyti prievolės kreditoriui. Tam, kad atsirastų atsakomybei kilti būtinas *priežastinis ryšys*, akcininkas ne tik turi turėti kontrolės įgyvendinimo galimybę, bet ir ja naudotis pažeisdamas pareigą *elgtis sąžiningai*. Taigi atsakomybės subjektu gali būti tik akcininkas, galintis daryti lemiamą įtaką bendrovei.

Teorinę netiesioginės įtakos galimybę suteikia kolektyvinių teisių įgyvendinimas. Bet jei atkreipsime dėmesį į dispozityvias Akcinių bendrovių įstatymo normas, į galimybę daugelį valdymo funkcijų perkelti bendrovės dalyvių susirinkimui, turėsime pripažinti, kad bendrovės įstatatai negali pakeisti tik labai nedaugelio imperatyvių įstatymo reikalavimų.⁶ Todėl faktiškai kiekvienu atveju akcininkas ir administracijos vadovas (t. y. juridinio asmens organas ir val-

¹ Aptardami akcininko, kaip atsakomybės subjekto, padėtį, turėtume paminėti įmonių grupės arba koncerno dalyvių atsakomybę. Bendrovės teisė steigti kitą bendrovę niekam nekelia abejonių, tačiau šios teisės pasekmė – daugkartinė ribota atsakomybė. Atsižvelgiant į valstybės industrializacijos lygį bei teisinės sistemos specifiką ši problema sprendžiama skirtingai: formaliai reglamentuojant įmonių grupių santykius specialiu įstatymu arba taikant jau galiojančias normas. Tik Vokietijos įmonių teisė sukūrė specialią įmonių grupių teisės šaką – *Konzernrecht*. Anglosaksų teisės sistemos valstybėms užtenka turimos *veil piercing* metodikos ir fragmentiško teisinio reglamentavimo [3].

Kitos civilinės teisės šalys naudojasi jau minėtomis bendromis akcininko atsakomybės už bendrovės prievolės doktrinomis. Pavyzdžiui, *Prancūzijos* teisė leidžia: „Kreditoriui, kuris teisėtai tikisi, kad dvi bendrovės grupės viduje yra susijusios [...], kreiptis į vieną iš jų dėl skolinių įsipareigojimų įvykdymo“. Tačiau tam turi būti patenkintos šios sąlygos: pagrindinė bendrovė turi vyruoti antrinės bendrovės veikloje, sutapti bendrovių adresai ir veikla [14, p. 106]. Čia susiduriama su dar viena problema – ar įmonių grupių dalyviams turėtų būti taikomas tas pats ribotos atsakomybės panaikinimo režimas kaip ir mažoms šeimos bendrovėms? Pats verslo rizikos ribojimo tam tikru kapitalo aktyvu motyvas, dėl kurio dalyviui suteikiama ribota atsakomybė, atrodytų, nebentena prasmės, nes įmonių grupių atveju juridinis asmeniškumas vienai ar kitai veiklai suteikiamas būtent siekiant išvengti papildomos rizikos.

² Akcinių bendrovių įstatymas [15, 3 str.]: „Akcininkai yra fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie turi įsigiję bendrovės akcijų“. 2.45 str.: „Juridinio asmens dalyvis (akcininkas, narys, dalininkas ir pan.) yra asmuo, kuris turi nuosavybės teisę į juridinio asmens turta, arba asmuo, kuris nors ir neišsaugo nuosavybės teisių į juridinio asmens turta, bet įgyja prievolinių teisių ir (ar) pareigų, susijusių su juridiniu asmeniu“.

³ Terminą „nemoki bendrovė“ vartojame kaip negalėjimo įvykdyti prievolę sinonimą atsiribodami nuo įmonių bankroto įstatyme apibrėžtos prasmės.

⁴ Individualiai akcininkas veikia kaip bendrovės steigėjas (nes Lietuvoje galioja privalomas reikalavimas steigėjui įsigyti bendrovės akcijų), kaip akcijas apmokantis asmuo ir taip užtikrinantis bendrovės teisinę egzistenciją. Jis taip pat turi individualias turines teises – gauti bendrovės pelno dalį, likviduojamos bendrovės turto dalį ir pan. bei tam tikras neturines teises: dalyvauti akcininkų susirinkimuose, gauti informaciją, reikalauti, kad valdymo organai atlygintų žalą, samdyti audito įmonę bendrovės veiklai iširti bei kitas įstatymų ir įstatų numatytas teises [15].

⁵ Kolegialiai akcininkai atlieka visuotiniam akcininkų susirinkimui priskirtas funkcijas – keičia ir pildo bendrovės įstatus, renka valdymo organus ir audito įmonę, tvirtina metinę finansinę atskaitomybę, priima nutarimus didinti arba mažinti įstatinį kapitalą, perleisti ilgalaikį turta, žodžiu, faktiškai įgyvendina valdymo organų kontrolės funkcijas.

⁶ Čia derėtų dar kartą priminti, kad šiame skyriuje svarstome tik UAB akcininko teises. Aišku, kad AB akcininkams keliama griežtesni reikalavimai, jie neturi tokios „manevro laisvės“.

dymo organas) gali būti pasiskirstę pareigomis skirtingai. Tik nuodugni konkretaus atvejo analizė gali padėti apibrėžti akcininko ir valdymo organo kompetenciją ir kartu – atsakomybės pagrindų konkurenciją.

3.1. Atsakomybės pagrindų konkurencija

Faktiškai akcininkas gali kontroliuoti bendrovės valdymo organų kasdienes verslo sprendimus – veikti kaip *quasi* valdymo organas. Jis gali taip pat turėti valdybos nario ir (ar) administracijos vadovo įgaliojimus. Todėl nuoseklu būtų kelti klausimą, ar kiekvienu atveju kylanti atsakomybė už „nesąžiningus veiksmus“ teisine prasme yra akcininko atsakomybė, ar dalyvio ir valdymo organo atsakomybės sutapimas viename subjekte yra atsitiktinis?

Atrodytų, kad bendrovių teisės raida vienareikšmiškai pabrėžė nedeleguotą valdymo organo pareigą bendrovei. Todėl akcininkas, jei tuo pačiu metu yra ir administracijos vadovas, atsakingas kreditoriams visų pirma kaip valdymo organas arba jo narys. Tokią prielaidą galima daryti ir iš nusistovintos teismų praktikos šiuo klausimu.¹ Kebliau yra tuomet, jei akcininkas netiesiogiai kontroliuoja bendrovę.

3.2. Akcininkų įtaka valdymo organams

Bendra bendrovės valdymo taisyklė – akcininkai neturi teisės kontroliuoti kasdieninės bendrovės vykdomos veiklos. Ši teisė *ex officio* priklauso valdymo organams – direktorių valdybai, o jei ji nesudaroma, deleguojama administracijos vadovui. Kai kurios valstybės leidžia nukrypti nuo bendros taisyklės, pavyzdžiui, JAV *Revised Model Business Corporation Act* suteikia galimybę akcininkams sudaryti sutartis dėl bendrovės valdymo deleguojant valdymo organo funkcijas vienam arba keletui akcininkų [17]. Tokia galimybė numatyta ir Belgijos uždaro tipo bendrovės akcininkams. Tokiu atveju ne tik pats akcininkas vykdo valdymo funkcijas, bet ir prisiima jo pareigas.

Tačiau ir be tokio susitarimo akcininkai turi galimybę įgyvendinti kontrolę per savo įgaliojimus, keisti įstatus ir tvirtinti esminius pokyčius bendrovėje [18, p. 61]. Šiuo atveju galioja principas, kad akcininkai gali veikti savo asmeninių interesų labui neturėdami jokių fiduciarinių pareigų kitiems akcininkams ir kreditoriams. Bet jei akcininkas ima įgyvendinti tiesioginę kontrolę perimdamas valdymo organo funkcijas, jis turėtų perimti ir pareigas, ir atsakomybę [17].

3.3. Akcininko lemiamą įtaką bendrovei

Akcinių bendrovių įstatymas pateikia tiesioginės ir netiesioginės kontrolės bei dominavimo sąvokas apibrėždamas pagrindinės ir antrinės bendrovės statusą [15, 5 str.]. Bendrovė laikoma patronuojančia, jei ji turi balsų daugumą ir (arba) gali daryti lemiamą įtaką kitai bendrovei. Jurisprudencijoje taip pat galimos dvi sąvokos, kalbant apie akcininko įtaką bendrovei. Tai *kontrolė ir dominavimas*. Šios sąvokos leidžia atskirti du skirtingus akcininko įtakos bendrovei pagrindus – kontrolinio akcijų paketo nuosavybės arba įtakos bendrovei neatsižvelgiant į faktinį akcijų skaičių. Kontroliuojančiu paprastai laikomas akcininkas, turintis didžiąją bendrovės akcijų dalį, o dominuojančiu – įgyvendinantis bendrovės kasdienės veiklos kontrolę. Smulkusis akcininkas taip pat gali tapti dominuojantis, jei tiesiogiai arba netiesiogiai gali daryti lemiamą įtaką bendrovei. Todėl galima padėtis, kai bendrovėje valdymas ir

¹ Pavyzdžiui, civilinėje byloje Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Sangreta“ teismas pabrėžė valdymo organo nario pareigų bendrovei prioritetinį pobūdį: „Tais atvejais, kai bendrovės valdymo organo narys kartu yra ir bendrovės akcininkas, jo, kaip akcininko, ir jo, kaip bendrovės valdymo organo nario, interesai gali nesutapti. Taip pat gali nesutapti ir bendrovės bei jos akcininkų interesai.“...„Tačiau vienokių ar kitokių asmeninių interesų turėjimas neatleidžia bendrovės valdymo organo nario nuo jo fiduciarinės pareigos veikti išimtinai bendrovės interesais“ [16].

nuosavybė tampa nebeatskiriami, bendrovė tampa nominali, net jei nėra vienas akcininkas neturi nuosavybes teise akcijų daugumos. Pavyzdžiui, JAV teismai neskiria smulkiųjų ir stambiųjų akcininkų, jei jie faktiškai daro lemiamą įtaką bendrovei [19]. Teismai juos priskiria vienai grupei ir taiko jiems valdymo organo *fiduciarinių* pareigų standartą. Anglijos teisė tokiu atveju taiko „*shadow director*“ institutą, pagal kurį kontroliuojantis akcininkas, jei įrodoma, kad vykdo direktoriaus funkcijas, atsako pagal bendrąsias atsakomybės taisykles, taikomas direktoriams už žalą bendrovei [20, p. 42]. Faktiškai abiem metodais, nors ir skirtingais būdais, pasiekiamas tas pats rezultatas – tiesioginiam valdymui taikomas fiduciarinių pareigų standartas. Ši praktika galėtų būti sėkmingai perimta ir Lietuvos teismų. Jiems turėtų būti taikoma CK 2.50 straipsnio 3 dalis – laikomasi paprasto principo – fiduciarinės pareigos kyla iš valdymo funkcijos, todėl kartu su teisėmis turi būti perimtas ir analogiškas atsakomybės standartas.

3.4. Prievolės kilmės įtaka akcininko atsakomybei

Akcinių bendrovių įstatymas [15]¹, atrodytų, pateikia užtektinai netiesioginių kreditorių apsaugos priemonių, kurių svarbiausios – reikalavimai, keliami minimaliam akciniam kapitalui, pareiga teikti finansinę informaciją ir įtvirtinta bendrovės pareiga veikti išimtinai savo interesais. Tokių priemonių turėtų užtekti, jei svarbiausias bendrovės tikslas – siekti maksimalizuoti pelną, nes kreditoriai galėtų adekvačiai įvertinti būsimą riziką. Tokia padėtis visiškai atitiktų ir bendrovių teisės teoriją, teigiančią, kad ekonomine prasme bendrovės atsiradimas reiškia tiesiog sutartinės atsakomybės perkėlimą: bendrovės konstruktui ribotos atsakomybės režimu sukuriama rizikos paradigma, kuri verslo nesėkmės riziką perkelia tiesiogiai kreditoriui, o ne akcininkui. Tačiau dėl tam tikrų aplinkybių ši paradigma gali būti pakeista. Pavyzdžiui, jei bendrovė prisiima sau nepalankius, bet akcininkui naudingus sprendimus, vargu ar ribota bendrovės atsakomybė gali apsaugoti subjektą, darantį lemiamą įtaką bendrovės veiklai, nuo kreditorių reikalavimų [20, p. 44]. Spręsdami šį klausimą teismai atsižvelgia į *kreditoriaus asmenybę*: teismai labai nenoriai naikina ribotą atsakomybę, jei kreditorius yra „verslo“ kreditorius. Pagrindinis motyvas – savarankiškai prisiimti verslo kreditoriaus sutartinius santykius turint visas galimybes prieš tai iširti bendrovės mokumą bei reikalauti užtikrinti prievolės [21]. Didelę įtaką turi ir *prievolės kilmė*. Atsižvelgdamas į tai, ar prievolė kilo iš sutarties, ar delikto, teismas gali priimti skirtingą sprendimą esant panašiai akcininko veiksmų sudėčiai. *Žalos* bylose teismai daug noriau pripažįsta akcininką atsakingu už bendrovės įsipareigojimą. *Sutartiniuose* santykiuose preziumuojama, kad kreditorius turėjo galimybę iš anksto įvertinti riziką [21].

Išvados

Ribota atsakomybė yra įstatymų leidėjo suteikta privilegija už nuosavybės ir valdymo atskyrimą, tačiau absoliutus ribotos atsakomybės taisyklės taikymas neatitinka teisingumo reikalavimų.

Ne kiekviena įsteigta bendrovė yra *de facto* bendrovė, nes joje neišlaikoma dvipakopė nuosavybės sistema. Realią korporatyvią struktūrą turinčioje bendrovėje egzistuoja valdymo organų efektyvios atsakomybės akcininkams ir kreditoriams problema, o nominalioje bendrovėje reikia apsaugoti kreditorius ir smulkiuosius akcininkus nuo dominuojančio akcininko piktnaudžiavimo. Darbo pradžioje iškelta prielaida, kad atsakomybės subjektu gali būti tik akcininkas, darantis lemiamą įtaką bendrovei, pasitvirtino.

¹ Pavyzdžiui, reikalavimas turėti minimalų įstatinį kapitalą ir pareiga teikti finansinę informaciją, bendrovės ir akcininkų turto atskirumas – skolindamasi iš savo akcininkų bendrovė neturi teisės įkeisti akcininkams savo turto, pareiga bendrovės laiškuose ir dokumentuose teikti duomenis apie faktinę bendrovės padėtį, vidinių sandorių kontrolė – reglamentuojama turto įsigijimo iš akcinės bendrovės steigėjo tvarka, etc.

Tam ir skirta galiojančio CK 2.50 straipsnio 3 dalies nuostata dėl dalyvio atsakomybės už nesažiningus veiksmus. Vengiant šios komplikotos, visų pirma – dėl sudėtingų ekonominių santykių – srities nuodugnaus reglamentavimo pasirenkama bendro pobūdžio norma – civilinė atsakomybė už juridinio asmens padarytą žalą paliekant plačią diskreciją teismams apibrėžti sąžiningo elgesio kriterijus. Taigi atsiranda prielaida įveikti iki šiol Lietuvos bendrovių teisėje vyravusį formalų ribotos akcininko atsakomybės taikymą. Ar ji pakankama, parodys ateities teismų praktika.

Užsienio šalių teismai taiko fiduciarinių pareigų standartą akcininkui, kuris faktiškai atlieka valdymo funkcijas. Netiesiogiai šį principą įtvirtina ir CK 6.67 straipsnis, taikydamas panašią nesažiningumo prezumpciją kontroliuojančiam dalyviui ir valdymo organo nariui. Todėl užsienio šalių praktika galėtų būti sėkmingai perimta ir Lietuvos teismų laikantis paprasto principo – fiduciarinės pareigos kyla iš valdymo funkcijos, todėl kartu su naudojimusi teise valdyti turi būti perimtas ir analogiškas atsakomybės standartas.

LITERATŪRA

1. **Jungtinės Karalystės** teismo byla *Salomon v. Salomon and Co Ltd*, A. C. 22; 66 L. J. Ch. 35; 75l. T.426; 45W. R. 19.
2. **Osborne D. E.** Asset Protection Domestic and International Law and Tactics. Current through the 2002–1 Supplement, Chapter 17.
3. **Ramquet P.** Responsabilite de la societe – mere du fait de sa filiale, <http://www.lexfori.net/responsabilite_de_la_societe.htm>, (aplankyta 2002 05 04).
4. **Frignani A., Elia G.** Italian Company Law. – Milan: IPSOA Kluwer, 1992.
5. **Company Law** in Europe. – London: Binder, Butterworths, May 1997.
6. **Story M. T.** The „Corporate Veil“ Preserving It and Going Around It in Enviromental Matters, Syate Bar of Texas, www.texasbar.com/globals/tbj/jan02/corporate.asp (aplankyta 2002 04 15).
7. **Davidson D. V.** Comprehensive Business Law, Principles and Cases. – Boston: Kent Publishing Company, 1987.
8. **Berle A., Means G. C.** The Modern Corporation and Private Property. – New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1991.
9. **Iwai K.** Persons, Things and Corporations. The Corporate Personality Controversy and Comparative Corporate Governance // American Journal of Comparative Law, 1999.
10. **Fourastie J. et Lalef A.** Revolution l’Onest. – Paris, 1967.
11. Кулагин М. И. Избранные труды по гражданскому праву. – Москва, 1997.
12. **Abramavičius A., Mikelėnas V.** Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1998.
13. **Frignani A., Elia G.** Italian Company Law. – Milan, 1992.
14. **Mesnooh C. J.** Law and Business in France. – Boston/London: Martinus Nihoff Publishers, 1994.
15. **Lietuvos Respublikos** akcinių bendrovių įstatymas, 2003 m. gruodžio 11 d. Nr. IX–1889 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 123–5574, įsigaliojęs nuo 2004 m. sausio 1 d.
16. **Lietuvos Aukščiausiojo** Teismo 2000 m. kovo 29 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Vilniaus m. valdyba v. UAB „Sangreta“ ir kt., Nr. 3K-3–383/2000.
17. **Carsten Alting.** Piercing the Corporate Veil in American and German Law– Liability of Individuals and Entities; a Comparative View. Tulsa Journal of Comparative and International Law. 1995. Spring.
18. **Sheikh S., Rees W.** Corporate Governance and Corporate Control. – London: Cavendish Publishing Limited, 1995.
19. **Siegel M.** The Erosion of the Law of Controlling Shareholders. Delaware Journal of Corporate Law, 1999.
20. **Kriaučiūnas D.** Įmonių grupės: reglamentavimas Europos Bendrijos ir Lietuvos teisėje // Teisė: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. T. 38.
21. **Jensen D., Adcox J.** Inadequate Capitalization of the Conctruction Firm: Piercing Corporateness Under the Alter Ego Theory. Annual Conference Purdue University, 2000. April. <http://asceditor.unl.edu/archives/2000/jensen00a.htm> (aplankyta 2002 04 15).

Shareholder Liability for Corporate Debts

Dr. Julija Kiršienė

Agnė Tikniūtė

Law University of Lithuania

Keywords: *shareholder liability, piercing corporate, management body.*

SUMMARY

This article approaches an issue of shareholder liability for the debts of corporation. The discussion on shareholder liability is initiated by the provision of Lithuanian Civil Code that rescinds an absolute limited liability protection stated in the Lithuanian Law on Corporations. Whereas this is a new topic in Lithuanian jurisprudence, and no cases on this issue have been heard before Lithuanian courts, this article approaches comparative analysis of shareholder liability. The main issue of this article is a shareholder tort liability for the debts of a corporation. The rationale and preconditions of this kind of liability are examined by analyzing the purpose of limited liability. The objectives of this article are to overlook from the comparative perspective legal doctrines and case materials of shareholder liability in civil and common law countries, to define the main attributes of a corporation as a legal entity, that determine the status of limited liability, to characterize the prerequisites of a shareholder as potential unlimited liability subject. The inference is drawn, that presumable subject of an unlimited liability is only controlling shareholder, “shadow director” of the corporation, and his duties towards the corporation and the creditors should amount to the fiduciary duties of directors.

